

УДК 336.741.236.2

Рябініна Л.М.

СТАБІЛЬНІСТЬ ГРОШОВОЇ ОДИНИЦІ УКРАЇНИ І МЕТОДИ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ

STABILITY OF THE MONETARY UNIT OF UKRAINE AND THE METHODS OF ITS REGULATION

У статті розглядається стабільність грошей і необхідність використання в Україні з метою досягнення стабільності гривні не тільки монетарних, але і державних методів регулювання економіки.

The article considers the concept of stability money and the necessity with a view to achieve of stability of national many of Ukraine make use of monetary and government methods of the regulation of the economics.

Гроші є невід'ємним атрибутом сучасної цивілізації. Породжуючи складні економічні зв'язки, гроші не тільки полегшують товарообмін, але і створюють ряд перешкод на шляху руху товарів і послуг. Іншими словами, гроші реально впливають на економіку країни, економічне зростання якої неможливе без стійкого рівня цін, а виходить, і стійкості національних грошей, тобто стійкості їх купівельної спроможності або цінності. Об'єктивний вплив грошей на економіку країни примушує уряди всіх країн тією чи іншою мірою впливати на купівельну спроможність національних грошей. Доречно відзначити, що цінова нестабільність у країні визначається, по-перше, надлишком грошової пропозиції і, по-друге, зростанням витрат виробництва, у т.ч. зростанням заробітної плати через те, що попит та пропозиція грошей являють собою дві сторони того самого процесу руху грошей, у якому обсяг покупок дорівнює обсягу продаж.¹ Звідси випливає, що кожний акт купівлі-продажу являє собою не що інше, як один оберт грошової одиниці, що перейшла з рук покупця до рук продавця. Зрозуміло, що чим швидше гроші будуть переходити з рук у руки, тобто чим більшою буде швидкість їхнього руху, тим (за інших рівних умов) менше потрібно однойменних грошових одиниць для товарообміну.

Попит на гроші залежить від того, наскільки високо господарські індивіди (юридичні і фізичні особи) цінують властивість ліквідності активів, що знаходяться в їхніх портфелях. Тому попит на гроші може бути представлений у вигляді запитання: яку частину своїх портфелів активів господарючі індивіди воліють зберігати у ліквідній формі, маючи на увазі, що активи мають ліквідність тільки тоді, коли вони можуть бути використані як платіжний засіб зі стійкою купівельною спроможністю. А тому, що в економічній системі господарючі індивіди (у вигляді домашніх господарств) формують основний попит на цілком ліквідні активи - готівку у формі параметрів M_0 і M_1 ²,

¹ Що математично було сформульовано І.Фишером у вигляді рівняння обміну: $MV=PY$, (де MV - обсяг покупок, а PY - обсяг продажів, причому, M - кількість грошових одиниць, які знаходяться в обігу; V - швидкість обігу однойменних грошових одиниць; P - абсолютний рівень цін і Y - кількість вироблених за рік товарів і послуг), яке може бути представлено і у вигляді $Md=Ms$, де Md - попит на гроші, а Ms - грошова пропозиція.

² а також на частину активів у безготівковій формі параметрів M_2 і, навіть, M_3 .

то попит на гроші, який формується населенням, так званий *купівельний попит*, без перебільшення є однією з важливих складових сукупного попиту на гроші в економічній системі. Відповідно до найзагальніших положень, люди пред'являють попит на гроші у тих випадках, коли ринок споживчих товарів задовольняє потреби населення в цих товарах, а доходи громадян дозволяють їм купувати ці товари. Причому зниження цін на товари збільшує попит населення і на товари і, відповідно, на гроші., а зростання цін на товари, знижуючи споживчий попит населення, знижує і його купівельний попит, тобто попит на гроші. Звідси випливає, що чим нижче ціни на товари, більше ринок товарів, який задовольняє попит населення і вище доходи (купівельний попит) громадян, тим, за інших рівних умов, більше буде виконано актів купівлі-продажу, тобто скоріше гроші будуть переходити з рук покупців до рук продавців товарів і послуг і, отже, швидкість руху грошей (і товарів) буде вищою.

З того, що попит та пропозиція грошей - дві сторони одного й того ж самого процесу грошового обігу, випливає, що між попитом на гроші і грошовою пропозицією завжди існує рівність³, іншими словами $M_d = M_s$. Тому що величина M_d залежить від сукупного людського багатства, яке Л.Харрис розглядав як "...капіталізовану (дисконтировану) стоимость будущих заработков от трудовой деятельности..." [7, с.244], і як визначальник купівельного попиту населення, можна зробити висновок про те, що зростання купівельного попиту населення на товари і послуги цілком обумовлено зростанням їх заробітної платні. Доречно відзначити, що тому що основу сукупного багатства населення України складають (у переважній кількості) реальні доходи громадян від трудової діяльності, то отже, реальною базою для зростання обсягів виробництва в країні є зростання купівельного попиту населення. Купівельний попит населення за інших рівних умов, у першу чергу визначається рівнем оплати праці і споживчих цін у країні, а також набором товарів і послуг у споживчому кошику і, відповідно, його вартістю. Варто підкреслити, що трудові доходи, як правило, є основою добробуту громадян у всьому світі й основою зростання їхнього багатства у всіх альтернативних видах їхніх активів (цінних паперах, майні, внесках). Склад і структуру доходів і витрат населення України показано в табл. 1

Таблиця 1

Склад і структура доходів і витрат населення України за період 1995-1999р.⁴

	1995	1996	1997	1998	1999
Доходи населення - усього, у т.р.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
• оплата праці	59,0	59,0	51,0	48,0	49,0
• продаж сільгосппродукції	2,5	2,7	1,0	3,6	4,6
• продаж інвалюти	3,0	7,0	12,0	13,0	6,0
• пенсії, стипендії, соц. допомога	19,0	24,0	25,0	23,0	24,0
• інші	16,5	7,3	11,0	12,4	16,4
Витрати – усього, у т.р.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
• оплата товарів і послуг	81,0	70,0	66,0	65,0	70,0
• податки	8,6	10,0	10,9	10,4	11,3
• покупка інвалюти	0,4	13,0	16,0	18,0	8,0
• заощадження	8,0	6,0	5,0	4,7	7,6
• інші	2,0	1,0	2,1	1,9	3,1
Частка оплати праці у витратах	63,0	61,0	53,0	49,0	51,0

³ Тобто, скільки продано товарів, стільки же й куплено!

⁴ Розраховано за даними Бюлетня НБУ, 2001, № 1

Темп зростання реальної оплати праці (у % до 1995 р.)	100,0	103,05	104,2	103,94	104,64
Темп зростання реальних витрат (у % до 1995 р.)	100,0	103,2	104,96	105,06	105,69
• у т.ч. податки	100,0	103,68	106,3	106,07	107,42

Як видно з даних табл. 1, питома вага оплати праці в загальній сумі доходів населення України не перевищує 60%, а, наприклад, у 1998-1999 р. вона складала 48%-49% відповідно, у той час, як витрати населення на оплату товарів і послуг складають від 65% до 81%. Таке співвідношення питомої ваги оплати праці і витрат населення на оплату товарів і послуг (поточних витрат громадян) дозволяє зробити висновок про те, що, по-перше, в Україні в даний час трудові доходи громадян тільки на 49,0-63,0% забезпечують обсяг їхніх поточних витрат, і, отже, не є основою добробуту і зростання багатства громадян; по-друге, не оплата праці (трудова доходи громадян) сприяють створенню населенням заощаджень (тому що трудових доходів не вистачає на покриття його поточних витрат), а інші надходження, причому, як видно з табл.1, питома вага заощаджень громадян (4,7 % - 8%) значно нижча від питомої ваги податків, що сплачуються ними (8,6%-11,3%), у зв'язку з чим стає незрозумілим, чи то податки в Україні великі, чи то заощадження дуже малі. Крім того, як видно з табл.1, темп зростання реальних витрат населення не тільки нижчий від темпів зростання реальної оплати праці, але і нижчий від темпів зростання податків, які сплачуються громадянами, що дозволяє зробити висновок про те, що купівельний попит населення, орієнтований, як і в будь-якій країні з ринковою економікою, на доходи від його трудової діяльності, безупинно знижується і, відповідно, громадяни України для покриття своїх поточних витрат на покупку товарів і послуг змушені залучати й інші (нетрудові) джерела доходів. Такий висновок підтверджується також і тим, що рівень мінімальної заробітної платні в Україні, офіційно встановлений урядом країни, складає тільки 36% від вартості споживчого кошика, що, природно, не дає можливості населенню забезпечити свої поточні потреби доходами, отриманими від оплати праці, у зв'язку з чим населення змушене залучати інші джерела доходів, як от: продаж інвалюти, або отриманої в обхід існуючого законодавства як оплату праці у приватних фірмах, або надісланої з-за кордону у вигляді допомоги від родичів, або як компенсації остарбайтерам. Якщо врахувати при цьому, що в Україні суттєвий вплив на зниження купівельного попиту, а виходить, і на стримування рівня знецінювання грошових одиниць, чинить такий невідомий світові (за винятком країн СНД) фактор, як невивплата заробітної плати, заборгованість по якій і до цього дня цілком не погашена (і складає на 15 квітня 2002 року 2,6 млрд. гривень), то недостатність купівельного попиту населення стає очевидною. Доречно також відзначити, що уряд України свідомо орієнтує економіку держави на стримування купівельного попиту населення, встановлюючи мінімальний рівень оплати праці на рівні 36% вартості офіційно проголошеного споживчого кошика, а пенсії практично 11 млн. пенсіонерам (близько чверті всього населення країни) - і на більш низькому рівні (менше 36% від вартості споживчого кошика). Стримувannya купівельного попиту населення сприяє також упровадженій державою і існуючий і досі в підприємницькій діяльності юридичних осіб України податок на фонд оплати праці, який крім стримування купівельного попиту населення створює ще і передумови зростання тіньової економіки в країні.

За таких умов усі зусилля Нацбанку, спрямовані на стабілізацію (за допомогою монетарних методів) національної грошової одиниці України з метою розвитку виробництва в країні і зростання національного багатства, навряд чи будуть довгострокові й

ефективні, а прагнення НБУ збільшувати коефіцієнт монетизації, як це передбачено основними напрямками розвитку грошово-кредитної політики на 2002 рік,⁵ (за рахунок розширення грошової пропозиції) скоріше дасть негативний, ніж позитивний результат. Останнє обумовлено тим, що у комерційних банків і в даний час є істотний невикористаний ними потенціал до створення нових кредитних грошей (табл.2), і тому подальше нарощування невикористаного банками їхнього кредитного потенціалу не може поліпшити стан економіки. Проте окремі вітчизняні економісти [1; 4; 6;] стурбовані низьким рівнем коефіцієнта монетизації.

Таблиця 2

Використання комерційними банками України свого кредитного потенціалу⁶

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Нормативний грошовий мультиплікатор 1/Н. обов. рез.	6,67	6,67	6,67	6,06	5,88	6,67
Фактичний грошовий мультиплікатор:						
М1/КДБ (Кредитно-грошовий базис)	1,32	1,29	1,28	1,98	1,18	1,24
МЗ/КДБ (Кредитно-грошовий базис)	1,93	1,85	1,77	1,79	1,81	1,87
[(д+1)/(д+р)]; д=М0/Д; р=R/Д;	2,15	1,91	1,76	1,81	1,86	2,01
Швидкість обігу грошей (V=ВВП/МЗ)	7,87	8,7	7,44	6,53	5,76	5,45
Коефіцієнт монетизації (1/V)	0,127	0,115	0,134	0,153	0,174	0,183
Довідково:						
Темп зростання номінального ВВП (у % до 1995 р.)	100,0	149,5	171,2	188,2	239,25	317,2
Темп зростання номінальної грошової маси (МЗ, у % до 1995 р.)-	100,0	135,2	181,0	226,6	318,5	463,0

З даних табл.2 видно, що нормативний грошовий мультиплікатор, встановлений для комерційних банків НБУ, більш, ніж утричі перевищує значення фактичного грошового мультиплікатора, розрахованого як для готівки, так і для всієї грошової маси МЗ. З цього випливає, що комерційні банки не використовують свої надлишкові резерви, величина яких визначена НБУ як норма обов'язкового резервування, у чому цілком чітко виявляється наявність у комерційних банків невикористаного потенціалу до нарощування грошової пропозиції, причому, як показав Дзюблюк А.В. [2, с.254-255], не через небажання або нездатність комерційних банків до кредитування, а у зв'язку з недостатньою платоспроможністю потенційних позичальників, які можуть створити серйозні ризики банкам у випадку їхнього кредитування. Зі сказаного виходить, що для того, щоб банки мали можливість реалізації свого кредитного потенціалу, наданого їм НБУ, необхідно створити умови позичальникам-підприємцям для підвищення їхньої матеріальної зацікавленості у розвитку виробництва і, відповідно, спроможності використання кредитного потенціалу комерційних банків, а громадянам – умови для підвищення їхнього купівельного попиту на споживчі товари і послуги, який стимулює розвиток виробництва.

З даних табл.2 також видно, що номінальний ВВП і номінальна грошова маса безупинно зростають, у той час як швидкість обігу грошової маси безупинно знижується-

⁵ (де серед основних завдань, спрямованих на "...підвищення ефективності грошово-кредитної політики..." передбачено, що "З метою підвищення рівня монетизації (підкреслено - Л.Р.) економіки, Національний банк стимулюватиме процес збільшення обсягів депозитних вкладів фізичних та юридичних осіб, використовуючи для цього подальшу лібералізацію вимог щодо обов'язкового резервування, політику стимулювання населення та інших економічних суб'єктів до збільшення вкладень у банківську систему." [5, с.3-4]

⁶ розраховано за даними Бюлетня НБУ, 2001, №1

ся, тобто кількість актів купівлі - продажу безупинно зменшується. Розглядаючи швидкість руху грошових одиниць, К.Маркс відзначав, що "...если растет число оборотов денег, то уменьшается масса их, находящаяся в обращении... При неизменных товарных ценах масса средств обращения может расти, если увеличивается масса обращающихся товаров, или уменьшается быстрота обращения денег, или оба эти обстоятельства действуют совместно. Наоборот, масса средств обращения может уменьшиться, если уменьшается масса товаров или возрастает быстрота их обращения." [3, с.127-128]. Зі сказаного випливає, що за інших рівних умов, тобто при незмінній товарній масі і товарних цінах, обсяг попиту на гроші залежить від швидкості обігу однойменних грошових одиниць. "Обыденное представление, отмечал К.Маркс, - замечая, что с замедлением денежного обращения деньги начинают все реже появляться и исчезать во всех пунктах периферии обращения, естественно приходят к выводу, что самый этот факт объясняется недостаточным количеством средств обращения." [3, с.127] Парадокс полягає у тому, що коли число обертів однойменних грошових одиниць скорочується, і, відповідно, грошова маса, яка знаходиться в обігу, зростає, то саме через скорочення числа обертів грошей *здається*, що грошей стало менше і, навпаки, коли число обертів однойменних грошових одиниць зростає і, відповідно, зменшується кількість грошей, що знаходяться в обігу, то *здається*, що грошей багато. Дозволимо собі навести простий приклад із умовними даними, котрий наочно показує у спрощеному вигляді вплив швидкості руху грошових одиниць на їхню кількість, яка знаходиться в обігу, і, відповідно, роль коефіцієнта монетизації як показника забезпеченості грошима потреб обігу в них (табл.3).

Таблиця 3

Вплив швидкості руху однойменних грошових одиниць на кількість грошей в обігу, на сукупну пропозицію та коефіцієнт монетизації (дані умовні)

Швидкість руху однойменних грошових одиниць ($V=PY/M$)	Кількість грошей, що знаходяться в обігу (M)	Сукупна пропозиція (PY або ВВП)	Коефіцієнт монетизації ($K_m=1/V$ або M/PY)
1	100	100	1
2	50	100	0,5
4	25	100	0,25
5	20	100	0,2
10	10	100	0,1

З даних табл.3 видно, що незважаючи на відповідне зменшення кількості грошових одиниць, які знаходяться в обігу (від 100 до 10 одиниць), у зв'язку зі збільшенням швидкості їхнього обігу (з 1 до 10 обертів на рік при незмінній сукупній пропозиції в 100 одиниць), у цілому кількість грошових одиниць, необхідних грошовому обігу для покупки пропонованого обсягу продажів, тобто для реалізації всього обсягу ВВП, залишається достатньою(!), хоча коефіцієнт монетизації при кожному новому збільшенні швидкості руху грошових одиниць відповідно зменшується⁷. Доречно відзначити, що значення коефіцієнта монетизації на рівні 0,5, а тим більше на рівні 0,1 трактується деякими економістами як показник край низької забезпеченості, точніше, незабезпеченості сукупного обсягу продажів (ВВП) коштами. Однак, як видно з табл.3, при заданому обсязі виробництва і незмінному рівні цін, кількість покупок (MV), яка відповідає сукупному попиту, і кількість продажів (PY), яка відповідає сукупній пропозиції, рівні, що дозволяє зробити висновок про те, що **коефіцієнт монетизації ніяк не відображує**

⁷ У нашому прикладі (табл.3) у 10 разів (с 1,0 до 0,1)

задоволеність (незадоволеність) економіки грошовою масою. Більше того, зростання значень коефіцієнта монетизації свідчить про зниження швидкості обігу грошей, що як правило є негативним чинником ринкової економіки.

Важливо відзначити, що в даний час в Україні швидкість руху грошей знижується (табл.2), сигналізуючи про те, що кількість грошей, яка знаходиться в обігу, зростає. Але зниження швидкості руху грошей автоматично впливає на збільшення рівня коефіцієнта монетизації (як величини зворотної швидкості руху грошей!) цілком незалежно, як було показано на прикладі даних табл.3, від обсягів виробництва (ВВП), тобто сукупної пропозиції. Якщо ж врахувати, що обсяг виробництва в Україні починає зростати, то при існуючому підході до коефіцієнта монетизації як до показника забезпеченості товарного оборота грошовою масою, виникає спокуса в НБУ збільшити грошову пропозицію за рахунок емісії саме готівкових грошей, тому що збільшувати грошовий мультиплікатор з метою створення умов для емісії нових кредитних грошей комерційними банками не варто через невикористання ними раніше отриманого кредитного потенціалу (табл.2). Збільшення грошової пропозиції (при вже зрослій кількості грошових одиниць у обігу, при зниженні швидкості руху грошей і при одночасному недостатньому купівельному попиті населення) призведе до небажаного зростання цін і відповідного знецінювання грошових одиниць. На наш погляд, у даний час доцільно збільшувати не грошову пропозицію (з метою підвищити рівень монетизації, як це передбачено Основними напрямками розвитку грошово-кредитної політики НБУ на 2002 рік), а збільшувати сукупний попит і, насамперед, збільшувати купівельний попит громадян, що у свою чергу збільшить швидкість руху грошей, тобто збільшить кількість актів купівлі-продажів, пожвавить виробництво та приведе у відповідність уже сформовану грошову пропозицію і сукупний попит. На наш погляд, саме збільшення сукупного попиту і, у першу чергу, купівельного попиту населення, є сьогодні для України тим невикористаним потенціалом у розвитку виробництва товарів і послуг, який дозволить стабілізувати цінність гривні. У цьому зв'язку необхідно використати не тільки зважені і науково обгрунтовані монетарні методи регулювання економіки, але і методи її державного регулювання, спрямовані на підвищення купівельного попиту населення і зростання матеріальної зацікавленості вітчизняних товаровиробників у результатах своєї діяльності. За таких умов, в остаточному підсумку, будуть створені передумови для зростання як обсягів виробництва та продажів (РУ або ВВП), так і обсягу покупок (MV) у країні, а на довгострокових інтервалах - будуть створені передумови для досягнення і дотримання рівноваги на ринках грошей і товарів, що буде сприяти стабільності купівельної спроможності національних грошей України.

Література:

1. Бутук В. Безгрошовий монетаризм // Банківська справа.-2000.-№1
2. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки.- К.: Поліграфкнига, 2000
3. Маркс К.- Капітал, т.1.- М.: Госполитиздат, 1949
- 4.Махмудов О., Найдъонов В., Сменковський А. Апологія монетаризму на тлі кризи // Банківська справа.-1999.-№1
- 5.Основні засади грошово-кредитної політики на 2002 рік Вісник НБУ.-2001.-№10
6. Островська Н. Грошово-кредитна політика в Україні в контексті світового досвіду // Фінанси України.-2000.-№2
7. Харрис Л. Денежная теория.- М.: Прогресс, 1990